T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ

Kentsel Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Açık Geçirgen Mahalle Kavramı ve Yönlendirici Tasarım Kriterlerinin Tanımlaması

BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJESİ SONUÇ RAPORU

Proje No. 2018-38

Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Proje Yöneticisi

Dr. Öğr. Üyesi Melih BİRİK

Proje Ekibi

Ömer Devrim AKSOYAK (Arş. Gör.)
Özlem ÇALIŞKAN (Arş. Gör.)
Selin ŞAHİN (Kentsel Tasarım Y.L. Prog.)
Ece Nur AKMAN (Kentsel Tasarım Y.L. Prog.)

İSTANBUL
NİSAN 2019

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ ii
ARAŞTIRMA PROJESİ BİLGİLERİ iii
ÖZET v
1. GİRİŞ 1
2. AÇIK GEÇİRGEN MAHALLE: KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
3. MEKÂNSAL ANALİZ ÇALIŞMALARI 6
3.1. ÇALIŞMA ALANI: LEVENT BÖLGESİ 6
3.2. LEVENT BÖLGESİ PLAN VE PROJELERİ 11
3.3. MEKÂNSAL TANIMLAMALAR 13
3.3.1. Rota ve Odakların Tanımlanması 13
3.3.2. Bağlantı ve Geçitlerin Tanımlanması 15
3.3.3. Mahalle Odakları Rotası Analizi 16
3.4. SAHA ÇALIŞMASI VE KULLANICI DENEYİMİ ANKET ÇALIŞMASI 30
3.4.1. Kullanıcı Deneyimi Anket Çalışması Tasarımı 30
3.4.2. Kullanıcı Deneyimi Rotası 32
3.4.3. Mekânsal Referans Noktaları ve İzler 33
3.4.4. Kullanıcı Deneyimi Anket Çalışması Sonuçları 34
4. YÖNLENDİRİCİ TASARIM KRİTERLERİ 38
5. SONUÇ 40
EK 1: LEVENT BÖLGESİ MEVZİİ İMAR PLANLARI VE VAZİYET PLANLARI LİSTESİ (1950-1990) 41
EK 2: KULLANICI DENEYİMİ ANKET FORMU 47
EK 3: SERGİ PAFTALARI 48
EK 4: SEMİNER DEŞİFRE METNİ 53
EK 5: BİLDİRİ METNİ 70
EK 6: İNTERNET SAYFASI KAREKODU 104

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Levent Bölgesi'nin İstanbul İçerisindeki Konumu 6
Şekil 2: Çalışma Alanının Topoğrafya, Ulaşım Ağı ve Yapılı Çevre İçerisindeki Konumu 7
Şekil 3: Levent Bölgesi 1946 Tarihli Hava Fotoğrafı 8
Şekil 4: Levent Bölgesi 1966 Tarihli Hava Fotoğrafı 9
Şekil 5: Levent Bölgesi 1982 Tarihli Hava Fotoğrafı 9
Şekil 6: Levent Bölgesi 2008 Tarihli Hava Fotoğrafı 10
Şekil 7: Levent Bölgesi'nde Kapalı ve Açık Geçirgen Konut Alanları 10
Şekil 8: Açık Geçirgen Mahalle Sistemi Mevzii İmar Planları Kolajı ve Mahalle Odakları Rotası 12
Şekil 9: Açık Geçirgen Mahalle Sistemi Oluşum Süreci 13
Şekil 10: Levent Bölgesi'nde Sürekliliği Sağlayan İki Ana Rota 14
Şekil 11: Levent Bölgesi Mahalle Odakları Rotası 14
Şekil 12: Levent Bölgesi Mahalle Odakları 15
Şekil 13: Levent Bölgesi'nde Odak-Geçit-Bağlantı Mekânsal İlişki Kurgusu 15
Şekil 14: Levent Çarşı Odağı 17
Şekil 15: Levent Çarşı Meydanı 18
Şekil 16: Bağlantı ve Geçitler-1 19
Şekil 17: Bağlantı ve Geçitler-2 20
Şekil 18: Bağlantı ve Geçitler-3 21
Şekil 19: Akatlar Çarşı Odağı 22
Şekil 20: Etiler Çarşı Odağı 23
Şekil 21: Basın Sitesi Odağı 24
Şekil 22: Yeni Konut Birimleri 25
Şekil 23: Huzurevi 26
Şekil 24: Uçaksavar Odağı-1 27
Şekil 25: Uçaksavar Odağı-2 28
Şekil 26: Açık Geçirgen Mahalle Birimleri Çevresindeki Yeni Kuleler 29
Şekil 27: Mahalle Odakları Rotası Üzerindeki Odakların Yerleşimi 31
Şekil 28: Kullanıcı Deneyimi Rotası 32
Şekil 29: Mekânsal Referans Noktaları ve İzler 33
Şekil 30: Yıla Göre Kullanım Süresi Oranları 36
Şekil 31: Kullanım Amaçları 36
Şekil 32: "Sizce Bu Çevre Açık Geçirgen Mi?" 36
Şekil 33: Açık Geçirgenliğin Nedenleri 37
Şekil 34: Açık Geçirgenliğin Nedenleri Yanıtlar Kolajı 37
Şekil 35: Açık Geçirgen Mahalle İnternet Sayfası Karekodu 104

ARAŞTIRMA PROJESİ BİLGİLERİ

1.a. Projenin Başlığı:

Kentsel Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Açık Geçirgen Mahalle Kavramı ve Yönlendirici Tasarım Kriterlerinin Tanımlaması

1.b. Anahtar Kelimeler:

Kentsel Tasarım, Kentsel Morfoloji, Kentsel Değişim ve Dönüşüm, Mahalle, Modern Mahalle, Levent Bölgesi, Kent Kimliği, Açık Geçirgen Mahalle

2. Projenin Türü (A, B, C, D tipi projeler):

B

3.a. Projenin Önerilen Süresi:

12 Ay

3.b. Projenin Onaylanan Süresi:

12 Ay

4.a. Projenin Önerilen Bütçesi:

13.960 TL

4.b. Projenin Onaylanan Bütçesi:

8.000 TL (Temin Edilen Miktar: 6.000 TL)

5.a. Proje Yöneticisi:

Dr. Öğr. Üyesi Melih BİRİK

5.b. Bağlı Bulunduğu Birim:

Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

İletişim Bilgileri: melih.birik@msgsu.edu.tr, +90533 276 0529

6. Proje Ekibi:

Proje Ekibi Üyesi: Arş. Gör. Ömer Devrim AKSOYAK

Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

İletişim Bilgileri: omer.aksoyak@msgsu.edu.tr, +90535 573 4844

Araştırmacı: Literatür tarama çalışmaları, saha çalışmaları organizasyonu, sentez çalışmaları, sonuçların bir araya getirilmesi, serginin ve internet sitesinin hazırlanması

Proje Ekibi Üyesi: Arş. Gör. Özlem ÇALIŞKAN

Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

İletişim Bilgileri: ozlem.caliskan@msgsu.edu.tr, +90539 400 0007

Araştırmacı: Literatür tarama çalışmaları, saha çalışmaları organizasyonu, sentez çalışmaları, sonuçların bir araya getirilmesi, serginin ve sonuç raporunun hazırlanması

Proje Ekibi Üyesi: Selin ŞAHİN

Şehir Plancısı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

İletişim Bilgileri: selinsahinssss@gmail.com, +90544 403 2339

Araştırmacı: Veri toplama, verilerin işlenmesi, haritalandırma ve görselleştirme

Proje Ekibi Üyesi: Ece Nur AKMAN

Şehir Plancısı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

İletişim Bilgileri: ecenurakman.0@gmail.com, +90505 264 9298

Araştırmacı: Veri toplama, verilerin işlenmesi, haritalandırma ve görselleştirme

7. Projeyi Destekleyen Diğer Kuruluşlar:

Kuruluş Adı:

Beşiktaş Belediyesi

İletişim Bilgileri: besiktasbelediyesi@hs01.kep.tr, (+90212) 319 4242

Destek Türü:

Envanter ve arşiv desteği

Kuruluş Adı:

Çağdaş Levent Derneği

İletişim Bilgileri: cagdaslevent@gmail.com, (+90212) 351 1690

Destek Türü:

Envanter ve arşiv desteği

Kentsel Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Açık Geçirgen Mahalle Kavramı ve Yönlendirici Tasarım Kriterlerinin Tanımlaması

BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJESİ SONUÇ RAPORU

ÖZET

Açık geçirgen mahalle kavramı bu çalışmayla birlikte ortaya çıkmıştır. Kavramın odağında öncelikle tanımlı morfolojik nitelikler yer almaktadır. Çalışma alanı Levent Bölgesi'nin içine aldığı Levent, Akatlar, Etiler ve Uçaksavar alt bölgelerinden oluşmaktadır. Bu alanda 1950'lerden 1980'lere memur ve işçi konutları olarak tasarlanan konut yerleşimlerine ait mevzii imar planları ve vaziyet planlarının mekândaki bağlantı ve geçitlerin sürekliliğinin gözetilerek birbirine eklemlenmesiyle oluşan tanımlı bir kentsel sistemin varlığı açıkça okunabilmektedir. Bu parçaların anlamlı birlikteliği bütüncül bir mekân organizasyonu oluşturmuştur.

Açık geçirgen mahalle biriminin taşıdığı insan odaklı tasarım ve planlama öncülleri günümüzde yok olmaktadır. Gün geçtikçe artarak devam eden kapalı site, ofis, rezidans ve alışveriş merkezi inşaatları mülkiyet dokusunda kamusal ve özel alan arasındaki geçişlere imkân tanımadan alandaki özgün sürekliliği ortadan kaldırmaktadır. Büyük parseller bazında "kapatılma" sürmektedir. Bu çalışma açık geçirgen mahalle kentsel kimliğinin sürdürülebilirliği için tanım ve kriterleri ortaya koymaktadır.

Çalışmaya ilişkin bu sonuç raporunda öncelikle açık geçirgen mahalle kavramı tanımlanarak araştırma yöntemi aşamaları açıklanmaktadır. Daha sonra saha çalışması bulgularına dayalı sonuçlar ilgili harita ve görsellerle bir arada sunulmaktadır. Son aşamada uygulama alanına aktarılabilecek yönlendirici tasarım kriterleri belirlenerek ileri çalışmalar için geçerli bir çerçeve oluşturulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Tasarım, Kentsel Morfoloji, Kentsel Değişim ve Dönüşüm, Mahalle, Modern Mahalle, Levent Bölgesi, Kent Kimliği, Açık Geçirgen Mahalle

1. GİRİŞ

Açık geçirgen mahalle kavramı bu çalışmayla birlikte ortaya çıkmıştır. Kavramın odağında öncelikle tanımlı morfolojik nitelikler yer almaktadır. Yapı, sokak ve topoğrafya ilişkisinin anlamlı birlikteliği; mülkiyet dokusunun kamusal, yarı kamusal, yarı özel ve özel alanların oluşturduğu mekânsal kademelenmeye aktarılarak özgün bir tasarım kriterine dönüştürülmüş olması ve bu kademelenmenin çevrelenip kapatılmamış olan yapı adaları arasındaki geçişleri güçlendirmesi açık geçirgen mahalleyi tanımlı kılmaktadır.

Çalışma alanı Levent Bölgesi'nin içine aldığı Levent, Akatlar, Etiler ve Uçaksavar alt bölgelerinden oluşmaktadır. Bu alanda 1950'lerden 1980'lere memur ve işçi konutları olarak tasarlanan konut yerleşimlerine ait mevzii imar planları ve vaziyet planlarının mekândaki bağlantı ve geçitlerin sürekliliğinin gözetilerek birbirine eklemlenmesiyle oluşan tanımlı bir kentsel sistemin varlığı açıkça okunabilmektedir. Bu parçaların anlamlı birlikteliği bütüncül bir mekân organizasyonu oluşturmuştur.

Açık geçirgen mahalle biriminin taşıdığı insan odaklı tasarım ve planlama öncülleri günümüzde yok olmaktadır. Gün geçtikçe artarak devam eden kapalı site, ofis, rezidans ve alışveriş merkezi inşaatları mülkiyet dokusunda kamusal ve özel alan arasındaki geçişlere imkân tanımadan alandaki özgün sürekliliği ortadan kaldırmaktadır. Büyük parseller bazında "kapatılma" sürmektedir. Bu çalışma açık geçirgen mahalle kentsel kimliğinin sürdürülebilirliği için tanım ve kriterleri ortaya koymaktadır. Tanımlama için "rota", "odak", "geçit" ve "bağlantı" kavramlarının birlikteliği ve araştırmada "kullanıcı deneyimi" odaklı yöntem tasarımı öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın öncelikli iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kentsel planlama ve tasarım alanında modern mahalle yaklaşımlarıyla örtüşen açık geçirgen mahallenin bu kapsama karşılık gelen konut yerleşim birimleri üzerinden ele alınmasıdır; böylece bu alandaki Türkçe literatürün gelişmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Çalışmanın diğer amacıysa tanımlanan açık geçirgen mahalle biriminin kentsel planlama ve tasarım alanı için olumlu girdilerinin açığa çıkarılmasıyla ileri çalışmalar için yönlendirici tasarım kriterlerinin tanımlanmasıdır. Araştırmada bu tanımlı mahalle birimlerinde yaşayanların ve gündelik hayatta bu mahalle birimlerinin kentsel çevresini deneyimleyenlerin kullanıcı deneyimi öncelikle merkeze alınmıştır. Yönlendirici kriterlerin tanımlanmasına geçmeden kullanıcı deneyiminin açığa çıkarılmasının ve buna özgü tasarlanan araştırma yönteminin araştırmanın kapsamını zenginleştirdiği düşünülmektedir.

Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) çalışma aşamaları şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

Etap 1. Veri, Harita ve Görsellerin Temini (1950-1990 Dönemi Mevzii İmar Planları)
Etap 2. Kavramsal Çerçevenin Oluşturulması, Literatür Taraması
Etap 3. Araştırma Yöntemi Tasarımı
Etap 4. Saha Çalışması ve Kullanıcı Deneyimi Anket Çalışması
Etap 5. Değerlendirme ve Sentez Çalışmaları, Yönlendirici Tasarım Kriterlerinin Oluşturulması
Etap 6. Harita ve Görsellerin Hazırlanması (Sergi)
Etap 7. Arşivleme ve Bilgi Paylaşımı (İnternet Sitesi ve Seminer Sunumu)

BAP kapsamında öncelikle çalışma alanına ilişkin veri, harita ve görseller bir araya getirilerek incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 1946, 1966, 1982, 2008 ve 2019 tarihli beş hava fotoğrafı üzerinden çalışma alanına

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mekânsal analizler sonucunda, açık geçirgen mahalle birimi olarak Gazeteciler 4. İşçi Yapı Kooperatifi odağı, yakın çevresinde bulunan konut alanlarıyla karşılaştırılarak ele alınmıştır. İleri çalışmalarda değerlendirilmek üzere, açık geçirgen mahalle birimine ait kentsel tasarım ilkelerinin belirlenmesine yönelik tespitler yapılarak bu mahalle biriminin geliştirilmesine yönelik stratejiler için yol gösterici olabilecek öneriler elde edilmiştir. Buna göre;

- Mahalle birimi içerisinde ve birimler arasında; kamusal, yarı kamusal, yarı özel ve özel alanların oluşturduğu mekânsal kademelenmenin tasarım kriteri olarak kullanılması, bu alanlar arasındaki bağlantının sağlanması açık geçirgen mahallenin temel niteliğidir.
- Yarı kamusal ve yarı özel alanlar, kapalı yapı adaları yerine parsel içerisinde kümelenen konut gruplarını tanımlamaktadır. Bu tasarım yaklaşımı yerleşim dokusunun açık geçirgenlik niteliğini artırmaktadır.
- Açık geçirgen mahalle biriminin elde edilmesinde; mülkiyet dokusundan başlayarak, yol kademelenmesi, yapı-sokak-topoğrafya ilişkisi ve açık geçirgen kamusal alanların bir sistem olarak geliştirilmesiyle kurgulanacak plan ve proje ilişkisinin sağlanacağı mekânsal stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Modern mahallenin bir tasarım kriteri olarak açık geçirgen mahalle biriminin, bir kültürel miras değeri olarak belirlenerek sürekliliğinin sağlanabilmesi için yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylelikle açık geçirgen mahalle biriminin çağdaş mahalle tasarımlarında öncül bir model olarak kullanılması mümkün olabilir.

- Açık geçirgen mahalle tasarımı, plan ve proje ilişkisinin kurulmasına ve projenin kentsel sistemle entegrasyonuna imkân sağlamaktadır. Plan bütünlüğü korunarak farklı etaplarda gerçekleştirilen konut alanlarının birbiriyle bağlantısı göz önünde bulundurulmalıdır.
- Güncel uygulama örneklerinde görülen yaya ve taşıt yolları, parklar gibi alanların imar hakkı transferiyle yer değiştirmesi ve mülkiyetlerinin birleştirilerek büyük konut alanlarının elde edilmesiyle, proje sürecinde bu alanların kendi parsel alanına hizmet eden servis alanlarıyla donatılarak kapalı sitelere dönüşmesi açık geçirgen mahalleyi ortadan kaldırmakta ve plan bütünlüğünü bozmaktadır. Ayrıca Park Maya Sitesi'nde olduğu üzere, planda taşıt ve yaya yolu ve park alanları olarak tanımlanmasına rağmen çevrelenerek belirli bir konut alanına hizmet eden bölgelerin oluşturulması akışların ve açık geçirgenliğin ortadan kalmasına neden olmaktadır. Bunun yerine Gazeteciler 4. İşçi Yapı Kooperatifi yerleşiminde deneyimlendiği üzere, planlama sürecinde var olan; donatı alanları, yollar ve yaya bağlantılarının mülkiyet ve işletmesinin yerel yönetime devredilmesi ya da parsel içerisinde bağlantı ve akışların sağlanacağı yarı kamusal alanların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.
- Modern mahalle deneyiminde gözlemlenen ve konut alanlarının elde edilmesinde bir yöntem olarak konut kooperatifçiliği, açık geçirgen mahalle biriminin üretiminde katılımın deneyimlendiği bir modeldir. Bu model sadece yatırımcının ve mimarın süreci yönettiği bir konut üretim biçimi olmak yerine, kullanıcının, mahallelinin ihtiyaçlarına göre konut alanının şekillendirmesinin imkânlarını barındırmaktadır; açık geçirgen mahallenin temini için çağdaş uygulamalarda güncellenerek ele alınabilir.

Günümüzde, ilk örnekleri 1950'li yıllara uzanan açık geçirgen mahalle birimlerinin kimliğini kaybetmeden yenilenmesi mümkündür. Bu birimler tasarlandığı dönem içerisinde değerlendirildiğinde, modern mahallede bulunan, gündelik kamusal ihtiyaçlara cevap veren işlevler ve tasarım programına sahiptir. Bu işlev ve tasarım programı çağdaş kamusal ihtiyaçlar ile karşılaştırılarak yeniden değerlendirilerek, kamusal ve özel alan arasındaki kademelenmeye imkân sağlayan mekân organizasyonu bozulmadan güncellenebilir. 1971 onaylı Gazeteciler 4. İşçi Yapı Kooperatifi yerleşiminde olduğu gibi, mevzii imar planında yer alarak işlevini yitiren karakol binası, eczane, market, anaokulu, vb. plan bütünlüğü açısından yeniden değerlendirilerek mahalle için ihtiyaç duyulan yeni işlevler tanımlanabilir. Ancak bu güncellemelerin açık geçirgen mekânların birbiriyle ilişkisi gözetilerek kurgulanması gerekmektedir. Aksi takdirde bu fonksiyonların yer aldığı ortak kullanım alanlarının plan tadilatları ile mülkiyet yapısının değiştirilmesi ve yüksek yapılaşma şartlarıyla donatılması riski bulunmaktadır. Bu risk açık geçirgen mahallenin karşı karşıya olduğu önemli bir tehdit olmaktadır.

Kentsel sistem ve plan bütünlüğünün sağlanması için, 1950-1980 döneminde uygulama örnekleri bulunan açık geçirgen mahalle birimi yapısının konut alanları tasarımında bir kimlik öğesi olarak geliştirilmesi mümkündür. Bununla birlikte, yere özgü bir kimlik değeri olması bakımından, söz konusu açık geçirgen mahalle birimi kavramından yola çıkarak Levent ve Etiler bölgesinde bir kentsel tasarım rehberinin hazırlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Arû, K.A. (1992), "Anılarda Mimarlık - Söyleşi", **Yapı Dergisi**, Sayı 127, s. 45-46.

Erdoğan, C. (1970) "Kat Mülkiyetinin Memleketimizdeki Uygulaması", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 1, s. 5-11.

Karabey, H. (2009) "Kullan-Tüket-Terket: Levent", **Mimarlık Dergisi**, Sayı 349.

Lozano, E.E. (1990) **Community Design and The Culture of Cities**. New York: Cambridge University Press.

Lynch, K. (1991) "The openness of open space", T. Banerjee & M. Southworth (Editör) **City Sense and City Design: Writings and Projects of Kevin Lynch**, Cambridge, MA, MIT Press, s. 396-412.

Pulat, G. (1992) **Dar Gelirli Kentlilerin Konut Sorunu ve Soruna Sosyal İçerikli Mekansal Çözüm Arayışları**, Ankara, Kent-Koop Yayınları.

Şimşek, A., Ebesek, S. (1972) "S. S. Gazeteciler 4. İşçi Yapı Kooperatifi 482 Mesken İnşaatı: Etiler-İstanbul", **Mimarlık**, Cilt 72, Sayı 5, s. 43-46.

İnternet kaynakları:

URL-1. (t.y.) "Charter of Athens (1933)" http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters/charter04.html [Erişim tarihi 15 Nisan 2018]

URL-2. (t.y.) "6217 sayılı Tapu Kanununun 26 ncı Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun"http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8603.pdf [Erişim tarihi 15 Nisan 2018]

URL-3. (2010) "Levent asla dönüşmeyecek!" http://www.mimdap.org/?p=32833 [Erişim tarihi 15 Nisan 2018]

EK 6: İNTERNET SAYFASI KAREKODU

Aşağıda yer alan karekod mobil telefonlarda mevcut uygulamalardan okutulduğunda Açık Geçirgen Mahalle Bilimsel Araştırma Projesi internet sayfasına erişilebilmektedir. İnternet sayfasının Nisan 2020'ye kadar bir yıl süreyle yayında kalması tasarlanmaktadır.

https://ekognozi.wixsite.com/acikgecirgenmahalle

Şekil 35: Açık Geçirgen Mahalle İnternet Sayfası Karekodu